

УДК 544.016 + 546.681 + 546.19 + 546.22

І. Д. Олексюк – доктор хімічних наук, професор, завідувач кафедри неорганічної та фізичної хімії Волинського національного університету імені Лесі Українки;

І. І. Мазурець – кандидат хімічних наук, старший лаборант кафедри неорганічної та фізичної хімії Волинського національного університету імені Лесі Українки;

Т. Л. Климук – аспірант Волинського національного університету імені Лесі Українки

Діаграма стану системи $\text{Ga}_2\text{S}_3\text{--As}_2\text{S}_3$

Роботу виконано кафедрі неорганічної та фізичної хімії ВНУ ім. Лесі Українки

Досліджено фазові рівноваги в системі $\text{Ga}_2\text{S}_3\text{--As}_2\text{S}_3$. Установлено, що в системі при 581 К відбувається нонваріантний евтектичний процес $L \leftrightarrow \beta'\text{-Ga}_2\text{S}_3 + \text{As}_2\text{S}_3$, а при 1236 К має місце нонваріантний метатектичний процес $\beta \leftrightarrow L + \gamma$. Крім того, трапляються утворення твердих розчинів незначної протяжності на основі високо- та низькотемпературних модифікацій Ga_2S_3 .

Ключові слова: фазові рівноваги, евтектика, метатектика, тверді розчини.

Олексюк І. Д., Мазурець І. І., Климук Т. Л. Діаграма состояния системы $\text{Ga}_2\text{S}_3\text{--As}_2\text{S}_3$. Исследованы фазовые равновесия в системе $\text{Ga}_2\text{S}_3\text{--As}_2\text{S}_3$. Установлено, что в системе при 581 К происходит нонвариантный эвтектический процесс $L \leftrightarrow \beta'\text{-Ga}_2\text{S}_3 + \text{As}_2\text{S}_3$, а при 1236 К имеет место нонвариантный метатектичный процесс $\beta \leftrightarrow L + \gamma$. Кроме того, имеет место образование твердых растворов незначительной протяженности на основе высоко- и низкотемпературных модификаций Ga_2S_3 .

Ключевые слова: фазовые равновесия, евтектика, метатектика, твердые растворы.

Olekseyuk I. D., Mazurets' I. I., Klymuk T. L. Phase Diagram of the $\text{Ga}_2\text{S}_3\text{--As}_2\text{S}_3$ System. Phase equilibria in the $\text{Ga}_2\text{S}_3\text{--As}_2\text{S}_3$ system were investigated. It was established that a non-variant eutectic process $L \leftrightarrow \beta'\text{-Ga}_2\text{S}_3 + \text{As}_2\text{S}_3$ takes place at 581 K, and a non-variant metatectic process $\beta \leftrightarrow L + \gamma$ takes place at 1236 K. Additionally, the formation of small solid solution ranges of high- and low-temperature modifications of Ga_2S_3 was observed.

Key words: phase equilibria, eutectic, metatectic, solid solutions.

Постановка наукової проблеми та її значення. Аналіз останніх досліджень із цієї проблеми. Бінарна система Ga – S вивчена в інтервалі 0–60 ат.% S [1, 3]. У ній утворюється дефектна сполука Ga_2S_3 (4,8 ел./ат.), якій притаманний конгруентний характер плавлення при 1393 К і алмазоподібна структура. Один із вузлів у катіонній підрешітці сполуки вакантний ($\text{Ga}_2\text{--S}_3$), унаслідок чого вона малочутлива до мікродомішок інших елементів. Ga_2S_3 фоточутливий матеріал із високим питомим електроопором до 10^{10} Ом·см і високим значенням ширини забороненої зони 2,5–2,7 еВ. [1]. Встановлено, що Ga_2S_3 кристалізується в трьох поліморфних модифікаціях. Низькотемпературна модифікація $\alpha\text{-Ga}_2\text{S}_3$ існує до 853 К, кристалізується в моноклінній сингонії, просторова група Cc, періоди ґратки $a = 1,1140$ нм, $b = 0,6411$ нм, $c = 0,7038$ нм, $\beta = 121,22^\circ$ [5]. Високотемпературні модифікації $\beta\text{-Ga}_2\text{S}_3$ і $\gamma\text{-Ga}_2\text{S}_3$ існують в інтервалах температур 853 – 1288 К і 1288 – 1393 К, кристалізуються в кубічній сингонії, просторова група $F\bar{4}3m$, період ґратки $a = 0,517$ нм і в гексагональній сингонії, просторова група $R\bar{6}_3/mc$, періоди ґратки $a = 0,3685$ нм, $c = 0,6028$ нм [3].

Система As–S вивчена в усьому інтервалі концентрацій. У ній утворюється сполука As_2S_3 , яка плавиться конгруентно при 583 К. Кристалізується в моноклінній сингонії, просторова група $P2_1/n$, періоди ґратки $a = 1,1475$ нм, $b = 0,9577$ нм, $c = 0,4256$ нм, $\beta = 90,5^\circ$, густина 3,1 г/см³ [2, 3]. Крім того, в системі As–S існує область склоутворення, яка перебуває в інтервалі 58–95 ат.% S.

Сполука As_2S_3 виступає класичним склоутворювачем, тому дослідження систем з її участю вимагає багаточасових витримок сплавів при температурах нижче солідуса.

У літературі не знайдено даних про дослідження фазових рівноваг у системі $\text{Ga}_2\text{S}_3\text{--As}_2\text{S}_3$. Взаємодія між бінарними катіонодефектними сполуками ($n = 4,8\text{--}5,6$ ел./ат.) у системі $\text{Ga}_2\text{S}_3\text{--As}_2\text{S}_3$ викликає певний інтерес.

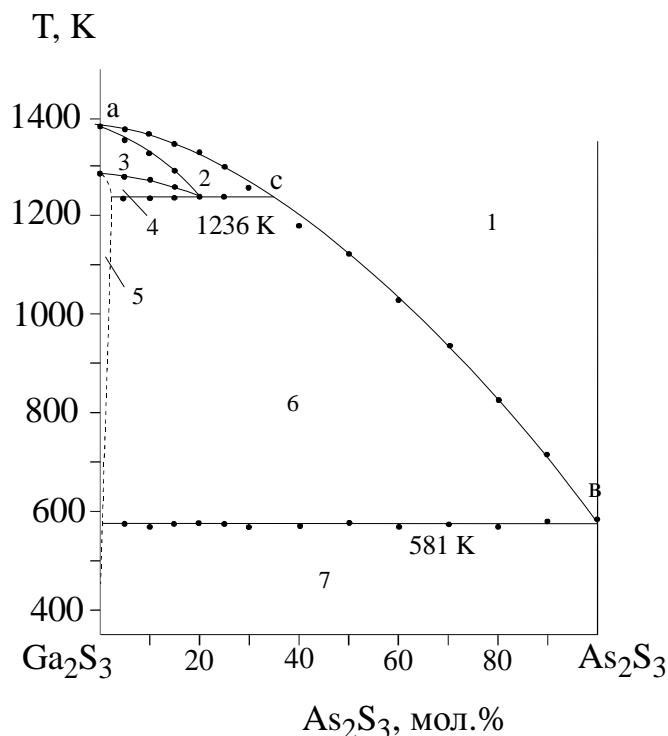
Матеріали і методи. Для синтезу сплавів досліджуваної системи використовували попередньо синтезований As_2S_3 (As – 99,999 мас.%), та Ga і S високого ступеня чистоти (Ga – 99,9997 мас.%, та S – 99,997 мас.%).

Зважаючи на фізико-хімічні властивості вихідних речовин вибрано одотемпературний метод синтезу у вакуумованих кварцових ампулах із використанням вібраційного перемішування. Температуру в печі підвищували зі швидкістю 20–30 К/год. За максимальної температури (1400–700 К) розплави витримували 6 годин з періодичним вібраційним перемішуванням. Охолоджували зі швидкістю 10–20 К/год до температури відпалу 500 К та відпалювали протягом 600 год для встановлення рівноважного стану. Перед розміщенням зразків у печі проводили попередній синтез у полум'ї киснево-газового пальника для зв'язування вільної сірки з візуальним контролем за ходом реакції.

Отримані сплави досліджували диференційно-термічним (ДТА) та рентгенофазовим (РФА) аналізами. Запис кривих ДТА проводився на установці складеній із печі «Термодент», двохкоординатного самописця ПДА-1 і блоку підсилення сигналу термопар. В ролі реперних речовин виступали Cu, Ag, NaCl, Bi, Te і Sb. Як еталон використовували Al_2O_3 , попередньо прожарений протягом 10 годин при 1400 К. Температура контролювалася комбінованою платино-платинородієвою термопарою (Pt/Pt-Rh). Рівномірне нагрівання печі здійснювалося програмним управлінням із швидкістю 10 К/хв, охолодження – в інерційному режимі.

Рентгенофазовий аналіз проведено на дифрактометрі ДРОН-4-13, CuK_α -випромінювання. Дифрактограми були отримані у інтервалі кутів $10^\circ \leq 2\theta \leq 70^\circ$ з кроком зйомки $0,05^\circ$ та часом збору 1 с у точці. Рентгенофазовий аналіз виконано за допомогою програми Powder Cell 2.3 [4]

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Для вивчення фазових рівноваг в системі Ga_2S_3 – As_2S_3 було синтезовано та досліджено 12 сплавів. Побудована за результатами ДТА та РФА, діаграма стану системи Ga_2S_3 – As_2S_3 , подана на рис. 1.

Рис. 1. Діаграма стану системи Ga_2S_3 – As_2S_3 :
1 – L, 2 – L + γ , 3 – γ , 4 – γ + β , 5 – β , 6 – L + β , 7 – β + As_2S_3 .

Ліквідус системи складається з трьох кривих. Ділянка ас відповідає кристалізації γ – твердих розчинів на основі високотемпературної модифікації (поле 2). Ділянка вс – первинній кристалізації на основі модифікації β – Ga_2S_3 (поле 6). Ділянка cd – первинній кристалізації As_2S_3 . Протяжність γ – твердих розчинів на основі γ – Ga_2S_3 досягає вмісту 20 мол.% As_2S_3 . У системі при 1236 К відбу-

вається неваріантний метатектичний процес $\gamma_e \leftrightarrow L_b + \beta_k$. У сплавах, розміщених між точками k і v , метатектична реакція при охолодженні з високих температур полягає в оплавленні раніше випавших γ_e кристалів з одночасним утворенням нових β_k кристалів і рідини L_b .

Солідус системи зображається кривими al , km і горизонтальною лінією mp , яка відповідає неваріантному евтектичному процесу $L_e \leftrightarrow \beta_m + As_2S_3$. На ділянці kl метатектичної горизонталі kV солідус виявляється розірваним через оплавлення γ_e кристалів. Крива ретроградного солідусу km характеризує не температури кінця кристалізації, а температури початку оплавлення граничного β – розчину. Змінна розчинність As_2S_3 у низькотемпературній модифікації Ga_2S_3 у твердому стані зображається кривою солідуса m_g .

Загалом діаграма стану системи $Ga_2S_3-As_2S_3$ є евтектичного типу, температура евтектичного процесу 581 К близька до температури плавлення As_2S_3 (583 К), тому координати евтектичної точки 581 К та 99,5 мол.% As_2S_3 повністю вироджені.

Результати РФА повністю підтверджують побудовану діаграму стану системи $Ga_2S_3-As_2S_3$.

Висновки. Методами ДТА та РФА досліджено фазові рівноваги у квазіподвійній системі $Ga_2S_3-As_2S_3$. За температури 1236 К відбувається неваріантний метатектичний процес $\beta \leftrightarrow L + \gamma$, а при 581 К – неваріантний евтектичний процес $L \leftrightarrow \gamma + As_2S_3$. У системі встановлено утворення твердих розчинів на основі високо- та низькотемпературної модифікацій сполуки Ga_2S_3 .

Список використаної літератури

1. Полупроводниковые халькогениды и сплавы на их основе / Н. Х. Абрикосов, В. Ф. Банкаина, Л. В. По-рецькая и др. – М. : Наука, 1975. – 219 с.
2. Медведева З. С. Халькогениды элементов III–B подгруппы периодической системы / З. С. Медведева. – М. : Наука, 1968. – 216 с.
3. Pardo M. P. Diagramme de phases yallium- soulfure et etudes structurales des phases soliges / M. P. Pardo, M. Guitard, A. Chilalet, A. Tomas // J. Solid. Stat. Chem. – 1993. – Vol. 102. – P. 422–433.
4. Олексеюк І. Д. Бінарні і тернарні напівпровідникові фази в системах $Me - B^V - C^{VI}(D^{VII})$ / І. Д. Олексеюк. – Луцьк : Ред.-вид. від. «Вежа» ВДУ ім. Лесі Українки, 1995. – 348 с.
5. Kraus W. Powder Cell – a program for structure representation and manipulation of crystal structures and calculations of the resulting X-ray powder pattern / W. Kraus, G. Noltze // J. Appl. Cryst. 29. – 1996. – Vol. 29. – P. 301–303.

Стаття надійшла до редколегії
04.04.2012 р.